

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, Security Studies

URL of the journal / URL časopisu: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Author(s) / Autor(i): Ján Bañas
Article / Článok: Zotročení oslobodením? Protirečenia liberálneho chápania slobody
Publisher / Vydavateľ: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica
DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2020.23.3.102-117>

Recommended form for quotation of the article / Odporúčaná forma citácie článku:

BAŇAS, J. 2020. Zotročení oslobodením? Protirečenia liberálneho chápania slobody. In *Politické Vedy*. [online]. Vol. 23, No. 3, 2020. ISSN 1335 – 2741, pp. 102-117. Available at: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2020.23.3.102-117>

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

ZOTROČENÍ OSLOBODENÍM? PROTIREČENIA LIBERÁLNEHO CHÁPANIA SLOBODY

ENSLAVED BY LIBERATION? THE CONTRADICTIONS OF LIBERAL UNDERSTANDING OF FREEDOM

Ján Bañas*

ABSTRACT

In recent years societies both in Europe and the USA have been undergoing a crisis of political legitimacy manifested in various negative social phenomena. Many arguments have been put forth to address and explain this crisis of political legitimacy and/or the attendant social issues. The article aimed at developing reconstruction and assessment of Deneen's argument about the failure of liberalism. In his book *Why Liberalism Failed*, Patrick Deneen presented a radical thesis that liberalism had failed. It failed not because it was wrongly implemented, but because it was successful. Deneen argued that the seed of liberalism's demise had been planted into liberalism at its very beginning. The main reason for the failure of liberalism lies in its defective understanding of human nature and human freedom. This causes the tools of liberation offered by liberalism to ultimately turn into the means of human enslavement. The author argued that Deneen's critique of the liberal understanding of freedom seemed justified. However, he also argued that Deneen's argument fails to sufficiently defend the connection between liberal theory and liberal practice. Another weak point of Deneen's argument was that the response to the crisis of liberalism he recommended seemed to be unfeasible unless complemented with the demand to actively resist the dangers of liberalism. Further, the author defended Deneen's argument against two possible objections, namely that his critique was applicable only to the situation in the USA, and that his proposed solution ignored the fact of pluralism. Despite the two weak points, Deneen's argument and critique of liberalism cannot and should not be overlooked or dismissed and his argument deserves careful consideration and reflection.

---

* Ján Bañas, PhD. pôsobí ako odborný asistent na Katedre filozofie, Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku, Hrabovská 1B, 034 01 Ružomberok, Slovenská republika, e-mail: jan.banas@ku.sk.

<https://doi.org/10.24040/politickevedy.2020.23.3.102-117>

Key words: Liberalism, Freedom, Failure, Critique, Patrick Deneen

Úvod

Na začiatku roku 2018 vydal **Patrick Deneen** knihu so zaujímavým a provokatívnym názvom *Why Liberalism Failed* [*Prečo liberalizmus zlyhal*]. (Deneen, 2018) **Deneen** vo svojej knihe predstavuje radikálnu tézu o zlyhaní liberalizmu¹. Liberalizmus zlyhal nie preto, že by bol zle implementovaný, ale práve preto, že bol úspešný. **Deneen** teda argumentuje, že liberalizmus mal zárodok svojho zlyhania v sebe zakódovaný už od svojho počiatku. Hlavným dôvodom zlyhania liberalizmu bolo podľa **Deneena** chybné chápanie ľudskej prirodzenosti a z neho vyplývajúce chápanie slobody. Nástroje oslobodenia človeka, ktoré ponúka liberalizmus, v realite ľudí uvrhli do situácie, ktorá je veľmi podobná tej situácii, ktorú tvorcovia liberalizmu postulujú v teoretickej rovine ako prirodzený stav. Liberálna spoločnosť sa dnes vo väčšej či menšej miere skladá z izolovaných jednotlivcov s rozsiahlym súborom práv pozbavených akýchkoľvek normatívnych väzieb na morálku, komunitu a miesto (okrem tých, ktoré si slobodne zvolia). Táto situácia zdanlivého oslobodenia však jednotlivcov podľa **Deneena** paradoxne necháva úplne nechránenými pred a bezmocnými voči rozsiahlym vplyvom trhu a zásahom štátu do ich života. Občania v liberálnej demokracii sa tak vo zvyšujúcej sa miere stávajú zotročení týmito silami, na ktoré nemajú takmer žiaden reálny vplyv a dosah.

---

¹ Deneenova kritika liberalizmu samozrejme nie je prvým pokusom o poukázanie na nedostatky liberalizmu, ktorý je podrobovaný kritike takmer od svojho vzniku. Particka Deneena je na základe ním navrhovanej reakcie na zlyhanie liberalizmu (dôraz na žitú prax v rámci komunity a na lokálnu politiku) možné zaradiť medzi mysliteľov, ktorí bývajú označovaní za komunitaristov. Pritom je vhodné pamätať na problematickosť tohto označenia, keďže viacerí autori, ktorí sú štandardne takto označovaní, sami s takýmto zaradením nesúhlasia (napríklad MacIntyre explicitne tvrdí, že (a vysvetľuje prečo) nie je komunitaristom (MacIntyre, 1991)). Napriek tomu, sa Deneenova kritika od mnohých ďalších kritik liberalizmu odlišuje tým, že je v prevažnej miere typom kritiky „zvnútra“. Teda vychádza z predpokladov a tvrdení liberalizmu, pozorne ich analyzuje a ukazuje, že mnohé z dnešných negatívnych spoločenských fenoménov sú priamym dôsledkom a vyústením liberalizmu. Komunitaristický argument ponúka až pri formulovaní návrhu reakcie na zlyhanie liberalizmu, keďže tie samotný liberalizmus podľa neho nie je schopný korigovať. V tomto ohľade teda nejde jednoducho len o ďalšiu z radu komunitaristických kritik liberalizmu (ktorá by liberalizmus podrobovala kritike „zvonka“ – od začiatku vychádzajúc z komunitaristickej perspektívy), ale o závažnú kritiku poukazujúcu na protirečenia v rámci samotného liberalizmu a negatívne dôsledky konzistentnej, teda z liberálnej perspektívy nielen správnej, ale tiež úspešnej aplikácie liberalizmu do praxe.

Cieľom tohto článku je ponúknuť rekonštrukciu a zhodnotenie základnej argumentačnej línie **Deneenovej** knihy *Prečo liberalizmus zlyhal*. Najprv predstavíme jeho chápanie liberalizmu a tézu o jeho zlyhaní. Následne zhrnieme jeho argumentáciu ohľadne tých spoločenských skutočností, na ktorých sa zlyhávanie liberalizmu dnes najviditeľnejšie prejavuje. Predstavíme tiež **Deneenovo** odporúčanie, ako treba postupovať, aby sme si aj po konečnom páde liberalizmu dokázali udržať slobodu. Ukážeme, že jeho kritika je imúnna voči niektorej námietke o jej relevantnosti len pre USA, aj voči niektorej námietke o ignorovaní pluralizmu a neuskutočniteľnosti jeho požiadavky návratu k životu v komunitách. Nakoniec poukážeme na dve slabé miesta **Deneenovej** argumentácie – jedno je spojené s jeho argumentom ohľadne zlyhania liberalizmu, druhé sa týka jeho návrhu ako treba tomuto zlyhaniu čeliť.

1 Deneenovo chápanie liberalizmu a jeho kolaps

Liberalizmus je myšlienkový smer v politickej filozofii, ktorý má viacero prúdov a verzií, a ktorý v dnešnom svete nachádza stelesnenie/vyústenie v rôznorodých konkrétnych inštitucionálnych usporiadaniach. Je preto nevyhnutné najprv ukázať, ako Deneen chápe liberalizmus, aby sme následne mohli správne pochopiť a interpretovať čo a prečo podľa neho zlyháva.

Liberalizmus je podľa Deneena spolu s komunizmom a fašizmom jednou z troch hlavných politických ideológií modernej doby. Je to politická filozofia, ktorá ľudí chápe ako nositeľov silných práv, ktorí sú schopní sami nasledovať svoju vlastnú predstavu dobrého života. Predpokladá, že „jednotlivec je základnou jednotkou ľudskej existencie a jediná existujúca prirodzená ľudská entita.“ (Deneen, 2018, s. 50) Ústredným pojmom liberalizmu je sloboda, ktorú občanom najlepšie zabezpečí limitovaná vláda ochraňujúca a garantujúca práva občanov spolu s ekonomickým systémom založeným na voľnom trhu. Politickú legitimitu liberalizmu zabezpečuje idea spoločenskej zmluvy, ktorá predpokladá, že spoločnosť bola vytvorená na základe slobodnej voľby ľudí, ktorí sa v prirodzenom stave dohodli, že sa vzdajú časti svojich prirodzených práv, aby tým dosiahli lepšiu ochranu svojich ostatných práv. Liberalizmus okrem limitovanej a efektívnej vlády a slobodného trhu presadzuje právny štát, nezávislé súdnictvo a oddelenie mocí v štáte, slobodné a spravodlivé voľby ľuďom sa zodpovedajúcich zástupcov. (Deneen, 2018)

Otázka slobody sa v politickej filozofii nezačala reflektovať až s príchodom liberalizmu. Naopak, sloboda je jednou z „večných tém“ politickej filozofie, ktorú politická filozofia rieši už od svojho zrodu. V antickej politickej filozofii boli etika a politika chápané ako príbuzné oblasti skúmania. Etika skúmala dosahovanie individuálneho dobra a politika sa zaoberala skúmaním spoločného dobra. Aby sa ľudia mohli stať skutočne dobrými a blaženými, potrebujú žiť v spoločnosti s dobrou vládou a zákonmi, ktoré ich k tomuto cieľu budú viesť. Aby však vláda dokázala spoločnosť viesť takýmto spôsobom, je nevyhnutné, aby bolo dostatočne veľa občanov cnostných, čo im umožní chápať spoločné dobro ako svoje vlastné. (Suvák, 2013) *„Samospráva v štáte bola možná len ak cnosť sebaovládania vládla dušiam občanov; a sebaovládanie jednotlivcov bolo možné uskutočniť len v štáte, ktorý chápal, že samotné občianstvo je určitým druhom pokračujúcej habituácie k cnosti prostredníctvom zákona a zvykov.“* (Deneen, 2018, s. 22) Najlepšou obranou pred tyraniou a podmienkou skutočnej slobody bola výchova k cnosti, ktorá predstavovala určitú formu (seba)obmedzovania, tréningu a disciplíny vášní a túžob. Rímske a neskôr stredoveké kresťanské politické myslenie zachovalo tento dôraz na potrebu cnosti pre dosiahnutie slobody a pridalo k nemu dôraz na potrebu rôznych inštitucionálnych foriem obmedzenia moci vládcov. Mnohé inštitucionálne formy ako konštitucionalizmus, oddelenie mocí, oddelené sféry cirkvi a štátu, práva a ochrana pred svojvoľnou vládou, federalizmus, právny štát, limitovaná vláda, ochrana práv jednotlivcov, atď., ktoré dnes považujeme za výdobytky liberalizmu, boli minimálne v zárodkoch a v teoretickej rovine formulované a navrhnuté už pred nástupom liberalizmu. (Deneen, 2018)

Hoci liberalizmus „nevynašiel“ ani slobodu ani spomínané inštitucionálne formy jej ochrany, podľa **Deneena** prišiel so zásadnou redefiníciou ich obsahu. Liberalizmus navrhol slobodu chápať ako autonómiu jednotlivca a jeho oslobodenie spod ustanovenej autority, kultúry a tradícií, a rozširovanie ľudskej moci a nadvlády nad prírodou prostredníctvom vedeckých objavov a ekonomickej prosperity. (Deneen, 2018) Inými slovami, sloboda je situáciou, v ktorej človek môže konať podľa vlastného uváženia v rámci sféry neobmedzenej pozitívnymi zákonmi. Základom liberalizmu sú podľa **Deneena** dva antropologické predpoklady: „1) *antropologický individualizmus*

a voluntaristická koncepcia voľby,² a 2) oddelenie od a opozícia ľudí voči prírode.³ (Deneen, 2018, s. 31) **Deneen** v rámci liberalizmu rozlišuje dva hlavné prúdy: klasický a progresívny liberalizmus. Kým prvý z nich⁴ presadzuje individuálnu slobodu a rovnosť príležitostí prostredníctvom obhajoby slobodného trhu, ten druhý⁵ sa snaží o zabezpečenie väčšej ekonomickej a sociálnej rovnosti prostredníctvom regulačného a právneho vplyvu štátu. (Deneen, 2018) **Berlinovou** terminológiou by sa dalo povedať, že klasickému liberalizmu ide o presadzovanie negatívnej slobody a progresívny liberalizmus kladie dôraz na pozitívnu slobodu. (Berlin, 1958) Tieto dve verzie liberalizmu sú v teoretickej rovine v mnohých ohľadoch a snahách protichodné. Ak sa totiž budeme snažiť rozširovať rozsah negatívnej slobody, musíme umenšovať sféru pozitívnej slobody, a naopak. **Deneen** však tvrdí, že jediný (hlavný) rozdiel medzi stelesneniami týchto dvoch smerov liberalizmu v americkej politike spočíva v prostriedkoch, ktoré volia pre dosiahnutie svojich cieľov. Cieľ ich snáh je však rovnaký – vytvorenie autonómneho jednotlivca, ktorý bude mať možnosť žiť podľa čo najrozsiahljšieho súboru liberálne chápaných práv a slobôd. Klasický a progresívny liberalizmus, hoci medzi nimi zdanlivo prebieha urputný súboj, sú teda podľa **Deneena** dvomi odlišnými stranami tej istej mince, ktoré v konečnom dôsledku inými prostriedkami presadzujú jeden a ten istý liberálny projekt oslobodenia jednotlivca. (Deneen, 2018)

Hlavnou tézou **Deneenovej** knihy je provokatívne tvrdenie o zlyhaní liberalizmu:

„Liberalizmus zlyhal – nie preto, že by nedosiahol svoj cieľ, ale preto, že dodržal čo slúbil. Zlyhal, pretože bol úspešný. Ako sa liberalizmus

---

² To znamená, že ľudia sú od prirodzenosti (podľa koncepcie prirodzeného stavu) nevzťahové, oddelené a autonómne tvory, u ktorých legitímnosť všetkých vzťahov závisí od toho, či sú slobodne zvolené s cieľom racionálneho presadzovania vlastných záujmov. (Deneen 2018)

³ Táto myšlienka pochádza od Francisu Bacona, ktorý tvrdil, že poznanie znamená moc na podriadenie si prírody, čo nám umožní sa oslobodiť z jej obmedzení. Tento postoj sa neskôr aplikoval aj na ľudskú prirodzenosť a dnes dokonca vidíme snahy oslobodiť človeka aj spod obmedzení ľudskej biológie, ktoré sú pozorovateľné napríklad v hnutí za práva transsexuálov.

⁴ V politike USA je reprezentovaný Republikánskou stranou, ktorej členovia a sympatizanti sú označovaní ako konzervatívci.

⁵ V politike USA je reprezentovaný Demokratickou stranou, ktorej členovia a sympatizanti sú označovaní ako liberáli.

„stal viac sám sebou,“ ako sa jeho vnútorná logika stala zjavnejšou, a ako sa prejavili jeho vnútorné protirečenia, vytvoril patológie, ktoré sú zároveň deformáciou jeho tvrdení, aj naplnením liberálnej ideológie. Politická filozofia, ktorá bola vypracovaná pre podporu väčšej rovnosti, obhajobu pluralitnej mozaiky rozličných kultúr a presvedčení, ochranu ľudskej dôstojnosti, a samozrejme pre rozšírenie slobody, v praxi⁶ generuje obrovskú nerovnosť, vynucuje uniformitu a homogénnosť, podporuje materiálny a duchovný úpadok, a podkopáva slobodu.“ (Deneen, 2018, s. 3)

Deneen túto svoju tézu podporuje podrobnou a pozornou analýzou liberalizmu ako aj závažných problémov, ktorým dnes čelia občania v USA, ktoré chápe ako jeho „výkladnú skriňu“, keďže ide o prvú krajinu, kde bol liberalizmus v širokom rozsahu uvedený do praxe a kde bol aplikovaný najdôslednejšie.

Skôr než v nasledujúcej kapitole ponúkne krátku rekonštrukciu symptómov zlyhania liberalizmu a jeho možných vyústení, považujeme za potrebné poukázať na všeobecné dôvody, pre ktoré podľa **Deneena** zlyhávajú politické ideológie. Jedným zo železných zákonov politiky je podľa neho fakt, že ideológie sú v konečnom dôsledku neudržateľné. Ideológia v politike podľa neho zlyháva z dvoch dôvodov: „*po prvé preto, lebo je založená na nepravdivej predstave o ľudskej prirodzenosti, a preto nevyhnutne musí zlyhať; a po druhé preto, lebo keď sa tieto chybné predstavy stanú viditeľnejšími, rozpor medzi tvrdeniami ideológie a žitou skúsenosťou ľudí, ktorým vládne, začne narastať, až napokon tento režim stratí legitimitu.*“ (Deneen, 2018, s. 6) Pri zlyhaní liberalizmu dnes podľa **Deneena** hrajú svoju úlohu oba tieto dôvody.

---

⁶ Termín „prax“ je možné používať v rozličných významoch. Jednak ho možno používať všeobecne ako protiklad teórie, alebo v nejakom špecifickom význame, ako to robí napríklad MacIntyre. (Kuna, 2009) Deneen, podobne ako MacIntyre termín prax používa v dvoch významoch: všeobecne ako protiklad teórie, alebo špecifickom. Špecifický význam praxe však nemá nejako explicitne a komplexne definovaný. V tomto použití má Deneen na mysli konkrétny spôsob života v jeho komplexnosti, ktorý je tvorený rozličnými ľudskými vzťahmi a činnosťami, ktoré vychádzajú a sú usmerňované hodnotami, ktoré títo ľudia zastávajú. Pri tomto špecifickom použití budem termín prax v celom článku označovať kurzívou.

2 Symptómy zlyhania liberalizmu, možné vyústenie a návrh riešenia

Zlyhanie liberalizmu sa podľa Deneena prejavuje v mnohých aspektoch života spoločnosti, v ktorých žitá realita nekorešponduje s tvrdeniami liberalizmu. Deneen vo svojej knihe ponúka pozorne prepracovanú analýzu východísk a tvrdení liberalizmu a snaží sa ukázať, že liberalizmus ako teória spôsobuje mnohé problémy v súčasnej spoločnosti (liberálnej realite). Deneen tvrdí, že zlyhanie liberalizmu je dnes obzvlášť viditeľné „v štyroch odlišných, no prepojených oblastiach nášho spoločného života: politike a vláde, ekonomike, vzdelávaní, a vede a technológii.“ (Deneen, 2018, s. 6) Liberalizmus podľa neho v týchto oblastiach pretransformoval existujúce inštitúcie v mene rozšírenia slobody, no liberalizmom navrhnuté nástroje oslobodenia jednotlivca sa v stále väčšej miere stávajú prostriedkami nášho zotročenia. (Deneen, 2018)

Vláda mala byť pôvodne podľa predstáv a plánov architektov liberalizmu obmedzená a zodpovedajúca sa občanom. Jej cieľom malo byť vymanenie jednotlivcov spod svojvoľnej vlády starej aristokracie, čím mala byť zabezpečená sloboda a prosperita pre všetkých občanov. Požiadavka obmedzenia vplyvu vlády vyplývala z liberálneho chápania človeka ako slobodného jednotlivca, ktorý jediný má právo rozhodovať o smerovaní svojho života. Liberálne chápanú slobodu a autonómiu človeka však okrem vlády tiež obmedzovali rozličné zdieľané náboženské, spoločenské a kultúrne normy, zvyky, praktiky a presvedčenia – inými slovami, ukotvenosť a zakorenenosť v lokálnej komunite. Preto liberalizmus s odstránením starej aristokratickej vlády odstraňuje aj tieto formy obmedzenia človeka a postupne vytvára spoločnosť skladajúcu sa z autonómnych a izolovaných jednotlivcov hľadiacich predovšetkým na svoje súkromné, väčšinou materiálne potreby a záujmy.⁷ Avšak takéto oslobodenie jednotlivcov spôsobuje, že v prípade núdze sa nemajú na koho obrátiť a preto je pre zabezpečenie ich túžob a potrieb nevyhnutný stále silnejší štát. Podľa Deneena sa tým vytvára bludný kruh, v ktorom štát v mene oslobodenia rozkladá tradičné formy kultúry, noriem a zvykov, čo má za následok potrebu stále väčšieho vplyvu štátu. Liberálny štát je hybnou silou a garantom presadzovania individualizmu a individualizmus si vyžaduje stále väčší štát, ktorý preniká do

---

⁷ Teda jednotlivcov, akých na začiatku teoreticky predpokladá v prirodzenom stave.

všetkých oblastí života občanov a na ktorý majú občania stále menší reálny vplyv. „*Obmedzená vláda dnešného liberalizmu by u starých tyranov, ktorí mohli len snívať o tak rozsiahlych možnostiach sledovania a kontroly pohybu, financií, a dokonca aj skutkov a myšlienok, vyvolávala závisť a úžas.*“ (Deneen, 2018, s. 7)

Liberalizmus predpokladá, že prosperitu občanov dokáže najlepšie zabezpečiť voľný trh. Kapitalistický ekonomický systém dnes však vedie hlavne k nezodpovednému zvyšovaniu konzumu a plytvaniu, falošnej predstave možnosti nekonečného ekonomického rastu,⁸ k neúprosnému rozdeľovaniu ľudí na víťazov a porazených, k obrovskej ekonomickej nerovnosti a k výraznému znižovaniu ekonomickej mobility. Ekonomická nerovnosť a z nej plynúce negatívne dopady na jednotlivcov a spoločnosť sú ešte posilňované vytvorením globálneho trhu, ktorý umožňuje väčšiu efektivitu produkcie tovarov a finančných produktov. Deneen tiež poukazuje na to, že fungovanie a zákonitosti globálneho trhu sa dnes už zdajú mimo kontroly ktoréhokoľvek jednotlivého štátu a preto je už takmer nemožné brániť sa negatívnym dopadom globalizácie. (Deneen, 2018)

Vzdelávanie bolo pred nástupom liberalizmu chápané ako nástroj výchovy slobodných ľudí prostredníctvom ich vystavenia plodom kultúrneho dedičstva, obzvlášť významným dielam antiky a kresťanskej tradície. (Deneen, 2018) Liberalizmus však predpokladá, že ľudia sa rodia slobodní, preto výchova k slobode už nie je potrebná. Vzdelávanie sa tak podľa Deneena stáva len nástrojom osobného oslobodenia a zvýšenia šancí na úspech na pracovnom trhu v globalizovanej ekonomike. Takáto inštrumentalizácia vzdelávania má najzásadnejší dopad na humanitné vedy, ktorých tradičným cieľom bolo naučiť študentov, čo znamená byť človekom a aký je skutočne dobrý ľudský život. Humanitné vzdelávanie totiž neponúka „užitočné“ poznanie, nemá priamu ekonomickú praktickosť a nie je automatickou vstupenkou do dobre finančne ohodnoteného zamestnania. Preto sa humanitné vedy dostávajú na okraj záujmu tak vzdelávacích inštitúcií, ako aj samotných študentov a sú vytláčané STEM⁹

---

⁸ Ekonomický rast je podľa Deneena udržiavaný a zabezpečovaný na úkor budúcich generácií, napríklad nezodpovedným drancovaním prírodných a nerastných zdrojov, vyčerpávaním pôdy moderným monokultúrnym poľnohospodárstvom, a pod. Takémuto spôsobu zabezpečovania ekonomického rastu vo veľkej miere napomáha moderná veda a technológia.

⁹ Skratka pre *science, technology, enegenerating, mathematics* – vedy, technológie, technické vedy, matematiku.

disciplínami a disciplínami pripravujúcimi na povolenie v ekonomike a obchode. Vo vzdelávaní sa cení len produkcia nového poznania, merateľných a prakticky uplatniteľných výstupov. Toto vedie k snahe humanitných vedcov pripodobniť svoje disciplíny STEM disciplínam, čo má za následok ďalšie narušenie tradičného chápania obsahu¹⁰ a úlohy humanitných vied.

Jedným z najúspešnejších a najefektívnejších nástrojov oslobodenia človeka je moderná veda a technológia. Deneen tvrdí, že ak mal byť liberálny projekt oslobodenia úspešný a úplný – okrem oslobodenia od ustanovenej autority aristokracie a vymanenia z „jarma“ kultúrnych pravidiel, zvykov a tradície, ktoré sa medzi generáciami odovzdávali výchovou a vzdelávaním – bolo potrebné človeka oslobodiť aj z moci a obmedzení prírody. Myšlienka prekonania prírodných obmedzení pochádza od Francisa Bacona a jeho chápania poznania ako moci, ktorá nám umožní podmaniť si prírodu. Na tomto poli ľudstvo skutočne vybojovalo mnohé víťazstvá, no technológie, ktoré ľudstvo pôvodne vytvorilo ako nástroj na uľahčenie života, sa začínajú vymykať spod našej kontroly. To, čo nám malo pôvodne súžiť, podľa Deneena v stále väčšej miere pretvára a kontroluje náš život spôsobmi, ktoré sme nezamýšľali a nedali sme na to súhlas. Naša technologická doba je závislá na technológiách, ktoré zásadným spôsobom menia náš spôsob života tým, že podkopávajú význam a vplyv komunity a robia nás čoraz izolovanejšími. Moderné technológie navrhnuté pre zväčšenie našej slobody, sa v rukách štátu tiež veľmi ľahko menia na nástroj sledovania a kontroly občanov. Mnohé technologické vynálezy ako napríklad internet a smartfóny dokonca menia štruktúru nášho mozgu, a tým spôsob, akým myslíme, učíme sa a konáme.¹¹

V poslednej kapitole knihy Deneen predstavuje scenáre možného vývoja a kladie si otázku, ako zachovať slobodu aj po konečnom kolapse liberálneho politického a spoločenského poriadku. Tvrdí, že zlyhanie liberalizmu môže vyústiť

---

¹⁰ Deneen ako príklad uvádza, že v snahe o produkciu nového poznania mnohí učitelia začali napádať a dekonštruovať predmet svojich vlastných disciplín – najvýznamnejšie texty západnej intelektuálnej tradície, tzv. veľké diela [*Great books*] – ako zdroj útlaku. Riešením však podľa Deneena nie je ani jednoduchý návrat k štúdiu a vyučovaniu veľkých diel, nakoľko niektoré z nich samotných obsahujú myšlienky podkopávajúce a ohrozujúce humanitné vzdelávanie. (Deneen, 2013)

¹¹ Deneen sa v tomto odvoláva na knihu *The Shallows: What the Internet is Doing to our Brains* (New York: Norton, 2010) od Nicholasa Carra.

buď do 1) liberálneho despotizmu,¹² alebo do toho, že 2) liberalizmus bude nahradený novým režimom, ktorý bude mať charakter 2a) populisticko-nacionalistického autoritatívneho režimu, alebo 2b) vojenskej autokracie. (Deneen, 2018) Aby bolo možné sa takémuto negatívne vývoju vyhnúť, je potrebné sa snažiť hľadať nové alternatívne usporiadanie spoločnosti. S týmto cieľom Deneen navrhuje na začiatok podniknúť tri kroky:

- a. je potrebné uznať pozitívne výdobytky liberalizmu a stavať na nich, nie sa snažiť vrátiť do „zlatého predliberálneho veku“, keďže podľa **Deneena** nič také neexistovalo;
- b. nesmieme sa snažiť za zlyhávajúci liberalizmus nájsť náhradnú ideológiu, ale zamerať sa na rozvoj *praxí*, ktoré posilnia kultúru, lokálnu ekonomiku a lokálny politický život;
- c. nová a lepšia teória politiky a spoločnosti môže nakoniec vyplývať práve zo života na základe takýchto [b)] *praxí*.

Spomenuté možné negatívne vyústenia liberalizmu nie sú bezprostrednou hrozbou a je tiež nepravdepodobné, že by k úplnému kolapsu liberálneho politického poriadku došlo v dohľadnej dobe. Avšak s budovaním nových a lepších lokálnych kultúr, ekonomiky, a politiky je potrebné začať už dnes, pretože k lepšej teórii je podľa **Deneena** možné sa dopracovať len cez obnovu kultúry, ekonomiky a lepšie *praxe*, ktorých budovanie si vyžaduje dlhý čas.

3 Zhodnotenie Deneenovho argumentu

Deneen vo svojej knihe *Why Liberalism Failed* na základe pozornej a podrobnej analýzy východísk liberalizmu a súčasných spoločenských problémov vypracoval prenikavú kritiku liberalizmu, ktorá (nielen v USA) vyvolala veľký ohlas. Jeho téza, bola kritizovaná tak z konzervatívneho (klasickí liberáli), ako aj liberálneho (progresívneho) tábora. Hoci jeho analýzu a argumentáciu považujeme za pomerne presvedčivú, napriek tomu by sme chceli poukázať na jednu možnú zásadnú námietku a dve slabé miesta jeho kritiky.

---

¹² Tým, že zlyhávajúci liberalizmus bude v narastajúcej miere medzi občanmi strácať legitimitu a bude fungovať v rozpore s tvrdeniami o slobode, rovnosti, spravodlivosti a rovnosti príležitostí, pre svoje udržanie bude musieť byť liberálny poriadok v stále väčšej miere priamo vnucovaný a vynucovaný zo strany štátu. (Deneen, 2018)

Voči platnosti **Deneenovej** kritiky a tézy o zlyhaní liberalizmu je možné vzniesť námietku opierajúcu sa o fakt, že jeho analýza patológií, ktoré mal liberalizmus spôsobiť, sa zaoberá a opiera len o situáciu v USA. Bolo by teda možné argumentovať, že ak aj má **Deneen** pravdu, jeho téza platí len o liberalizme v USA a nemožno ju vzťahovať na liberalizmus vo všeobecnosti. Ak by táto námietka bola pravdivá, neznamenalo by to síce automaticky neplatnosť jeho kritiky, ale sila a závažnosť jeho tvrdení o zlyhaní liberalizmu by značne utrpela. Pri tejto námietke treba pripustiť, že **Deneenova** analýza sa priamo zameriava takmer výlučne len na situáciu v USA.¹³ To však neznamená, že opisované negatívne javy vyplývajúce z liberalizmu sú pozorovateľné a prítomné len tam. Atomizácia spoločnosti a stále väčší vplyv štátu na život občanov nie sú len problémom USA. Vzostup extrémistických a antisystémových politikov, hnutí a strán, ktorý naznačuje netriviálnu krízu politickej legitimity liberálnej demokracie je jasne viditeľný takmer v celej Európe. Spochybnovanie významu humanitných vied a inštrumentalizácia vzdelávania je nespochybniteľná už pri letnom pohľade na východiská a ciele vzdelávacích politik, ktorým ako hlavné kritériá dominujú kvantifikovateľné výstupy výskumu a vzdelávania a uplatniteľnosť absolventov na trhu práce. Jasne sa to tiež prejavuje na záujme o štúdium humanitných odborov. Všadeprítomná technológia usmerňuje a kontroluje život ľudí v celom vyspelom svete. Mnohé z popisovaných negatívnych spoločenských javov sú teda jasne prítomné nielen v USA, ale aj inde vo svete, obzvlášť v západnej Európe, ale nakoniec aj u nás.¹⁴ **Deneenov** argument sa teda zdá byť voči takémuto typu námietky imúnny.

---

¹³ Zameranosť Deneenovej analýzy na situáciu v USA je pochopiteľná jednak z toho hľadiska, že je to jeho domovská krajina. Ďalší (a možno ešte dôležitejší) dôvod pre analyzovanie situácie v USA je ten, že USA je krajinou, v ktorej bol liberalizmus aplikovaný najdlhšie a najrozsiahlšie (Deneen, 2018), preto je možné očakávať, že negatíva ním spôsobené tam budú najvypuklejšie a najviac viditeľné.

¹⁴ Zdrojom pre poukázanie na prítomnosť niektorých Deneenom spomínaných a analyzovaných negatívnych spoločenských javov na Slovensku môže byť napríklad kolektívna monografia *Slovensko, materializmus a desocializácia* (Kuna, 2006), v ktorej sa autori v reakcii na esej Matthewa Fforda *Západný materializmus a vyvážanie desocializácie* zaoberajú napríklad ukazovateľmi poukazujúcimi na podobnú mieru desocializácie na Slovensku a vo Veľkej Británii (Hrkút, 2006); problémom ne/uktovenosti individua v modernej spoločnosti v dôsledku tlaku trhovej ekonomiky a centralizácie štátnej moci (Kováčová, 2006); možnými spôsobmi, ktorými by sa bolo možné vyhnúť tomu, aby boli ľudia osamelí, izolovaní, nešťastní, atď. (Lajčiaková, 2006); vplyvu médií na

Druhá zásadná námietka by mohla byť vznesená voči uskutočniteľnosti **Deneenom** navrhovaného postupu, ako sa vyhnúť možným negatívnym výuštiam zlyhania liberalizmu¹⁵. Môže sa totiž zdať, že jeho dôraz na komunity a lokálne *praxe* ignoruje pluralizmus, ktorý preniká modernú spoločnosť. Podľa takéhoto typu námietky by bolo naivné a utopické sa domnievať, že v súčasnej situácii je ešte možné sa vrátiť k nejakým nábožensky, morálne a filozoficky homogénnym komunitám. Ak by **Deneenovo** riešenie predpokladalo, že ním zdôrazňované komunity budú (úplne) homogénne/non-pluralitné, skutočne by bolo neuskutočniteľné a uvedená námietka je v tomto ohľade správna. Zdá sa však, že táto námietka je postavená na falošnej dileme a preto je ako celok nesprávna. Predpokladá totiž, že existujú len dve možnosti, z ktorých si musíme vybrať: buď (radikálne) pluralitná moderná spoločnosť, alebo (dokonale) homogénna komunita. V skutočnosti však medzi (radikálne) pluralitnou spoločnosťou a (dokonale) homogénnou komunitou existuje celé spektrum možností s rôznou mierou pluralizmu/homogenity. **Deneen** vo svojom návrhu riešenia nehovorí o dokonale homogénnej komunite a ani ju nepredpokladá. Aj v lokálnych komunitách, o ktorých hovorí **Deneen** (podobne ako iní komunitaristi), samozrejme budú existovať rôzne názory na to a viac či menej intenzívne diskusie o tom, v čom spočíva dobrý ľudský život a spoločné dobro danej komunity. Na rozdiel od situácie v modernej liberálnej spoločnosti však tiež predpokladá, že ľudia žijúci v komunitách a podieľajúci sa na lokálnej *praxi* budú schopní a ochotní o tom viesť poctivú racionálnu diskusiu¹⁶ (nie sa primárne starať o naplnenie vlastných súkromných záujmov a cieľov). Keďže toto nevyzerá ako neuskutočniteľná požiadavka, možno konštatovať, že **Deneenom** navrhovaná reakcia na zlyhanie liberalizmu je dostatočne imúnna aj voči

---

desocializáciu spoločnosti (Kolková, 2006), atď. Keďže cieľom tejto knihy nie je primárne skúmať zdroje, ale dopady materializmu a desocializácie, autori tejto monografie analyzované negatívne spoločenské javy nedávajú za vinu liberalizmu. Ak je však Deneenova kritika správna, bolo by pomocou nej možné ukázať, že minimálne niektoré diskutované negatívne javy na Slovensku môžu vychádzať z liberalizmu (importovaného do post-komunistického Slovenska zo Západu).

¹⁵ Za pripomenutie nutnosti venovať sa tejto možnej námietke voči uskutočniteľnosti **Deneenom** navrhovanej reakcie na zlyhanie liberalizmu ďakujem jednému z anonymných recenzentov.

¹⁶ Deneen vo svojej knihe pozornou analýzou liberalizmu ukazuje, že liberalizmus práve takéto spôsoby života a „robenia“ politiky odmieta a znemožňuje.

uvedenej námietke o ignorovaní plurality a nemožnosti návratu k životu v komunite.

Prvé slabé miesto **Deneenovej** argumentácie vidím v nedostatočne explicitnom obhájení jedného zo základných predpokladov jeho kritiky. Nie je asi možné spochybníť existenciu diskutovaných spoločenských problémov, ktorým musia občania v súčasných liberálnych demokraciách (tak v USA, ako aj v Európe) skutočne čeliť. **Deneenova** analýza týchto problémov, ako aj jeho analýza liberalizmu je veľmi pozorná a prepracovaná. Domnievame sa však, že **Deneen** neposkytol dostatočne presvedčivý (a explicitný) argument pre (kauzálnu) spojitosť medzi liberalizmom ako teóriou a liberalizmom ako *praxou*, ktorá je sužovaná analyzovanými spoločenskými problémami. Na jednej strane stojí liberalizmus ako teória, na druhej strane je (problematická) spoločenská realita. **Deneen** predpokladá a snaží sa ukázať, že problémy liberálnej spoločnosti (akoby kauzálne) vychádzajú z liberálnej teórie. Neposkytuje však pre to dostatočne explicitný argument. Nedá sa totiž vylúčiť, že problémy súčasnej liberálnej spoločnosti sú len jedným z možných vyústení aplikácie liberálnej teórie. Zástancovia liberalizmu totiž môžu tvrdiť, že ak by bol liberalizmus „správnejšie“ aplikovaný, bolo by možné sa súčasným problémom liberálnej spoločnosti vyhnúť. **Deneen** túto možnosť explicitne odmieta (máme tendenciu s ním v tomto súhlasiť), robí to však podľa nás príliš rýchlo. Jeho kritika teda presvedčí presvedčených, no pochybujúcich/nesúhlasiacich asi nepresvedčí. Ak by však táto námietka aj bola pravdivá a **Deneen** by sa v tomto svojom predpoklade o jednoznačnom prepojení zlyhávajúcej liberálnej spoločnosti a liberálnej teórie mylil, domnievame sa, že jeho kritika by stále bola relevantná a aktuálna. Bola by prínosná minimálne tým, že by poukazovala na naliehavú potrebu uvažovať o možnosti, či a do akej miery má na súčasných problémoch liberálneho spoločenského poriadku podiel aj samotná liberálna teória. Reflexia tejto otázky sa totiž pri uvažovaní o príčinách a možných riešeniach súčasných spoločenských problémov javí ako nedostatočná.

Druhé slabé miesto vidíme v postupe, ktorý **Deneen** navrhuje ako východisko zo súčasnej situácie. Domnievame sa, že postup navrhnutý v poslednej kapitole je neuskutočniteľný, pokiaľ ho nedoplníme o jednu zásadnú požiadavku. Problém spočíva v tom, že **Deneen** pri navrhovaní postupu, ktorý je potrebné zvoliť v snahe vyhnúť sa možným negatívnym vyústeniam zlyhania liberalizmu akoby zabúda na problém, ktorý podrobne rozpracoval

v predchádzajúcich kapitolách, konkrétne na stále narastajúcu prítomnosť a vplyv štátu v živote občanov. Ak je skutočne pravda, že liberálny štát v stále väčšej miere kontroluje životy občanov a „núti“ ich, aby žili podľa liberálnej ideológie, potom je nepravdepodobné, že by im bez kladenia ťažko prekonateľných prekážok dovolil budovať navrhované alternatívne lokálne komunity, ekonomiku a kultúru. „[...] *Lokálne politické spoločenstvá totiž neexistujú a ani nemôžu existovať v izolácii, či nezávislosti od širšieho politického celku*“ (Kuna, 2010, s. 223), ktorým je liberálny štát nepriateľský voči lokálnemu životu. Preto je pre zabezpečenie uskutočniteľnosti **Deneenovho** návrhu nevyhnutné pridať požiadavku, aby sa občania popri budovaní lokálnych komunit stále v nejakej forme snažili angažovať aj v celoštátnej (liberálnej) politike.¹⁷ Nemusia mať pri tom ambíciu zmeniť, opraviť, či zachrániť zlyhávajúci liberálny politický poriadok, no musia sa minimálne snažiť aktívne tlmieť negatívne vplyvy a dopady fungovania liberálneho štátu na ich komunity.¹⁸

Záver

Tento článok mal za cieľ načrtnúť a zhodnotiť hlavnú argumentačnú líniu **Deneenovej** kritiky liberalizmu v jeho knihe *Why Liberalism Failed*. Najprv sme predstavili **Deneenovo** chápanie liberalizmu. Druhá kapitola bola venovaná krátkemu predstaveniu najzávažnejších spoločenských problémov, ktoré podľa **Deneena** liberalizmus zapríčinil v oblasti politiky a vlády, ekonomiky, vzdelávania a vedy a technológie. Predstavenie **Deneenovej** kritiky liberalizmu sme zakončili zhrnutím možných negatívnych vyústení zlyhania liberalizmu a jeho návrhu ako im čeliť. Pri zhodnotení **Deneenovej** argumentácie sme ukázali, že jeho kritika je imúnna voči novej námitke o jej aplikovateľnosti len na situáciu v USA. Rovnako je imúnna aj voči novej námitke o ignorovaní pluralizmu a neuskutočniteľnosti návratu k životu v komunitách. Následne sme poukázali na dve slabé miesta **Deneenovej** kritiky liberalizmu. Argumentovali sme, že **Deneen** neposkytol dostatočne presvedčivý (a explicitný) argument pre (kauzálnu)

---

¹⁷ Túto požiadavku pôvodne formuloval Kuna v reakcii na MacIntyrov návrh stiahnutia sa z neracionálnej celoštátnej politiky moderného štátu (Kuna, 2010), no je relevantná aj pre Deneenom navrhovanú reakciu na zlyhanie liberalizmu.

¹⁸ Jedným z možných spôsobov ako to dosiahnuť by mohlo byť napríklad vyžadovať od štátu rešpektovanie princípu subsidiarity (Kuna, 2018).

spojitosť medzi liberalizmom ako teóriou a súčasnými problémami liberálnej spoločnosti. Ďalej, že jeho návrh východiska zo súčasnej situácie je neuskutočniteľný, pokiaľ ho nedoplníme o požiadavku, aby sa občania aj naďalej snažili v nejakej forme angažovať v politike liberálneho štátu a tým aktívne tlmili negatívne vplyvy a dopady fungovania liberálneho štátu na ich komunity. Napriek spomenutým nedostatkom je **Deneenova** kritika liberalizmu veľmi podrobne a dôsledne vyargumentovaná a pomerne presvedčivá. Či už s ňou však niekto bude súhlasiť, alebo nie, bezpochyby je veľmi pozorne prepracovaným a inšpiratívnym príspevkom do diskusie o súčasnom stave liberalizmu a liberálnej spoločnosti, ktorý si zasluhuje náležitú pozornosť a reflexiu.

Literatúra:

- BERLIN, I. 1958. Dva pojmy svobody. In Kis, J. (ed.) 1997. *Současná politická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 504 s., ISBN 80-86005-60-7.
- DENEEN, P. 2013. Against Great Books. In *First Things*. January 2013. Dostupné na internete: <https://www.firstthings.com/article/2013/01/against-great-books>
- DENEEN, P. 2018. *Why Liberalism Fails*. New Haven and London: Yale University Press, 221 s., ISBN 978-0-300-22344.
- HAMILTON, A. – MADISON, J. – JAY, J. 2002. *Listy federalistov*. Bratislava: Kalligram, 2002. ISBN 80-7149-455-0.
- HRKÚT, J. 2006. Desocializácia na Slovensku: symptómy a poznámky k riešeniu. In Kuna, M. (ed.). 2006. *Slovensko, materializmus a desocializácia*. Ružomberok: FF KU, 2006, ISBN 80-8084-111-X.
- KOLKOVÁ, T. 2006. Desocializačný vklad médií. In Kuna, M. (ed.). 2006. *Slovensko, materializmus a desocializácia*. Ružomberok: FF KU, 2006. ISBN 80-8084-111-X.
- KOVÁČOVÁ, M. 2006. Stavanie mostov medzi ostrovmi. In Kuna, M. (ed.). 2006. *Slovensko, materializmus a desocializácia*. Ružomberok: FF KU, 2006. ISBN 80-8084-111-X.
- KUNA, M. (ed.). 2006. *Slovensko, materializmus a desocializácia*. Ružomberok: FF KU, 2006. ISBN 80-8084-111-X.
- KUNA, M. 2009. Význam praxe pre teóriu: Rekonštrukcia argumentu Alasdaira MacIntyrya. In *Filozofia*. roč. 64, 2009, č. 9, ISSN 0046-385X, s. 827-838.

- KUNA, M. 2010. *Etika a politika v perspektíve Alasdaira MacIntyry*. Ružomberok: KU, 2010. ISBN 978-80-8084-533-7.
- KUNA, M. 2018. Význam princípu subsidiarity pre MacIntyrovu víziu politiky. In *Filozofia*. roč. 73, 2018, č. 5, ISSN 0046-385X, s. 389 - 399.
- LAJČIAKOVÁ, P. 2006. Mať – byť, alternatívy pre západnú spoločnosť. In Kuna, M. (ed.). 2006. *Slovensko, materializmus a desocializácia*. Ružomberok: FF KU, 2006. ISBN 80-8084-111-X.
- MACINTYRE, A. I'm not a Communitarian, But... . In *The Responsive Community*. 1, 1991, 3, ISSN 1053-0754, s. 91-92.
- MILL, J. S. 2001. *O politickej slobode*. Bratislava: Kalligram, 2001. ISBN 80-7149-405-4.
- SUVÁK, V. 2013. Aristotelés: realita obce. In Novosád, F. – Smreková, D. (eds.). 2013. *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: Kalligram, 2013. ISBN 978-80-8101-679-0.
- TOCQUEVILLE, A. 2009. *O demokracii v Amerike*. Bratislava: Kalligram, 2009. ISBN 978-80-8101-061-3.